

İctimâiyyat Mecmuası'nın ilk sayısının kapak sayfası

dergidir. Daha önce *Ulûm-i İctimâiyye ve İktisâdiyye Mecmuası* adıyla bir dergi yayımlanmakla birlikte (1908-1911) bu dergi iktisat ağırlıklı olmuş. *İctimâiyyat Mecmuası* sosyoloji alanında yayımlanan ilk dergi sayılmıştır.

Ziya Gökalp, o devirde ismi yeni duyulan sosyoloji ilmi çalışmalarına ilk olarak 1911 yılında Selânik'te İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin merkezinde başlamıştır. İttihat ve Terakkî'nin büyük desteğini gören Gökalp, 1914'te İstanbul Dârülfünunu'nda İctimaiyat Bölümü'nü açmış, 1915 yılında İctimaiyat Dârülmesaîsi'ni kurmuş, böylece sosyolojinin toplumun meselelerine ilmi çözümler getireceği inancını yaymaya çalışmıştır. Bu fikirlerini Fransa'da laik bir toplum, eğitim, din ve ahlâk anlayışının yerleşmesi için mücadele etmiş olan Emile Durkheim'den almıştır. Ancak Gökalp, bir yandan Durkheim'in yazılarını tercüme ederken öte yandan bunları Türk toplum ve kültürüne uyarlayarak millî bir sosyoloji kurmak için gayret göstermiştir.

Mecmuada sosyolojinin ne olduğu, ideoloji, psikoloji ve felsefeden hangi açılardan ayrıldığı ortaya konulmaya, metodu hakkında bilgi vermek amacıyla istatistiğin sosyolojideki kullanımı tanıtılmaya çalışılmıştır. Sosyolojinin uygulamasını ve bunun topluma kazandıracığı faydaları

ortaya koyabilmek için mecmuanın nazari ve amelî kısımlar halinde çıkarılması amaçlanmışsa da bu ayırım sadece 1. sayıda uygulanmıştır. Dergide hâkim olan anlayışa göre tabii dünya ile toplum arasında bir fark yoktur. Tabiat ve toplum, bilim tarafından keşfedilip denetlenecek kanunlara sahip olma açısından aynı oluca sosyoloji de tabiat ilimleri gibi önem kazanacaktır. Mukaddimede belirtildiğine göre sosyoloji ilmi içtimai kurumların hangisinin tabii, hangisinin marazî olduğunu belirleyerek sosyal reformlara yol gösterecektir. Mecmuada Ziya Gökalp yanında Ahmed Emin (Yalman), Necmeddin Sâdık (Sadak), Mehmet Emin (Erişirgil) ve Halim Sabit'in de (Şibay) yazıları çıkmış, ayrıca Emile Durkheim'den sosyolojiyle ilgili tercüme yapılmıştır.

Ziya Gökalp, derginin ilk sayısında çıkan yazılarında ideolojiyle sosyolojiyi karşılaştırıp sosyolojinin üstünlüğünü ortaya koymaya çalışmış, Türkçülük, İslâmcılık ve asırcılık akımları arasındaki çatışmanın sosyoloji yardımıyla daha iyi anlaşılıp ortadan kaldırılmasının çareleri üzerinde durmuştur. Gökalp'e göre devletler şehir devleti, saltanat devleti ve çağdaş devlet olmak üzere üçe ayrılır. Tanzimat'la başlayan evrim Türk Devleti'ni çağdaş devlet formuna sokacak ve bu yoldaki problemler sosyoloji yoluyla çözümlenecektir. Sosyoloji fıkıhcılık yapan İslâmcılığı, törecilik yapan Türkçülüğü ve Avrupalılık yapan asriliği toplumun aktif örfünü esas alıp birleştirerek sosyal evrimin önündeki engelleri kaldıracaktır (bk. bibl., Kanar neşri, s. 28-33). Gökalp'in burada ortaya koyduğu evrimci pozitivizm anlayışı, dönemin bir başka toplum bilimcisi olan Le Play'den etkilenen Prens Sabahaddin tarafından eleştirilmiştir. Derginin 2. sayısındaki yazısında, içtimaiyat ilminin fertlerin cemiyet üzerindeki tesirini inkâr ettiği hakkındaki yaygın kanaatin yanlış olduğunu belirten Gökalp, Durkheim'in izah ettiği gibi fertlerin de cemiyete sosyoloji yoluyla etkili olabileceğini, içtimaiyatçılara sahip olmayan bir toplumun cemiyete tesir edecek dâhiler çıkarmak bir yana yürüyeceği yolu bile belirlemeyeceğini ileri sürer. Gökalp, 3. sayıda "Ahlâk İctimâî midir?" yazısında ahlâkî kaidelerin menşeinin ve gayesinin fertten daha üstün bir vicdan olan toplum olduğunu söyler. Fert sosyalleştikçe ahlâkî bir varlık olma özelliğini kazanır. İctimâî mefkûre veya ideal de cemiyet halinde yaşamaktan başka bir şey değildir. Burada Gökalp'in dinden uzak laik bir ah-

lâk arayışı içinde olan Durkheim'in etkisinde kaldığı açıkça gözlenmektedir.

Mecmuada Durkheim'den "Fücûrun Nehyi ve Menşeleri", "Ondokuzuncu Asırda Fransa'da İctimaiyat" ve "İlim-i Terbiye ve İctimaiyat" başlıklı üç makale tercüme edilmiştir. Bu yazılarda sosyolojinin suç ve eğitim konularında insanlara nelei kazandırabileceği üzerinde durulmuştur. Fransız politikası içinde liberal kanadın önemli bir temsilcisi olan Durkheim'in Fransız toplumu arasında geliştirdiği tezler Gökalp'in yazılarıyla Türk toplumuna uygulanmak istenmiştir. Özellikle Durkheim'in kullandığı Fransızca sosyoloji kavramlarının Türkçe'ye çevrilmesi konusunda titiz davranan Gökalp dikkate değer bir başarı göstermiştir. Mehmet Kanar'ın Latin harflerine çevirdiği *İctimâiyyat Mecmuası* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Merkezi tarafından yayımlanmıştır (İstanbul 1997).

BİBLİYOGRAFYA :

İctimâiyyat Mecmuası, sy. 1-6, İstanbul 1333/1917; a.e. (s.nşr. Mehmet Kanar), İstanbul 1997; W. Logue, *From Philosophy to Sociology: The Evolution of French Liberalism: 1870-1914*, Illinois 1983, s. 151-204; Recep Şentürk, *İslam Dünyasında Modernleşme ve Toplum Bilim*, İstanbul 1996, s. 129-169, 293-430.

RECEP ŞENTÜRK

İÇ HAZİNE

(bk. HAZİNE).

İÇ OĞLANI

Devşirme olarak saraya alınıp çeşitli devlet hizmetleri için yetiştirilen kimse.

Osmanlı sarayında iç oğlanı istihdamına Yıldırım Bayezid zamanında başlanmış, Fâtih Sultan Mehmed döneminde bu uygulama bir nizama bağlanmıştır. Buna göre gruplar halinde devlet merkezine getirilen devşirmelerin en zeki, en gürbüz, endamı en düzgün ve iyi huylu olanları saray için ayrılırdı. Bu seçimde kapı ağası ile kuyâfe imlinden anlayan saray hocası etkili olurdu. Ayrılan çocuklara Edirne, Galata ve İbrâhim Paşa saraylarında Türk-İslâm terbiyesiyle birlikte gerekli dersler verilir, görgü kuralları anlatılır, bu arada silâh tâlimi, binicilik ve yeteneklerine göre çeşitli sanatlar öğretilirdi. İhtiyaça göre üç veya yedi yılda bir yapılan çıkmalarda bu çocukların en kabiliyetlileri Topkapı Sarayı'na alınır, diğerleri ise genellikle kapıkulu süvariliğine verilir.

Gılmânân-ı Enderûn, gılmânân-ı hâssa veya gılmânân-ı Sarây-ı Âmire de denilen Topkapı Sarayı iç oğlanları eğitimlerini Enderun'da sürdürürlerdi. Enderun'un Büyük Oda ve Küçük Oda iç oğlanlarına dolama giydikleri için "dolamalı", daha yüksek dereceli doğancı, seferli, kiler, hazine ve Has Oda gılmanlarına da kaftan giymelerinden dolayı "kaftanlı" denirdi. Bu odalardaki iç oğlanlarının derece ve mevkileri farklı olduğundan hizmet ve maaşları da değişti. İç oğlanları maaşlarını üç ayda bir alırlardı; giyim kuşamları ise devlet tarafından karşılanır, giydikleri elbiseletin düzenli olmasına çok dikkat edilirdi. Başlarında zerdüz denilen bir çeşit külâh, mevsimine göre çuha, dolama, atlas, hâre ve Hint bezinden yapılmış kaftan, altında çeşitli kumaşlardan entari ve bellerinde de süslü, sırma işlemeli kemerler bulunurdu. 1674'te külâh yerine sarık sarmalarına, kırmızı mest yerine sarı pabuç giymelerine ve bellerine hançer takmalarına izin verilmiştir.

Enderun koşuşlarında değişik hocalardan ders gören iç oğlanları çeşitli spor faaliyetlerinden başka kabiliyetlerine göre hat, mûsiki, nakış vb. sanatlarla da meşgul olurlardı. Özellikle Seferli Koşuşu'ndan pek çok edip, şair ve sanatkâr yetişmiştir.

İç oğlanları mâbeyn odasında yatıp kalırlardı. Koşuşlar parmaklıklarla çevrilmiş iki sıra odalardan ibaretti. Bunların üstünde oda kademlilerinin kaldığı bölümler vardı. Koşuşların nizamnâmeleri olup bunlar titizlikle uygulanırdı.

Büyük Oda ve Küçük Oda'dan Has Oda'ya kadar iç oğlanlarının Enderun'daki eğitimleri devam ederdi. İlk koşuşlarda Türkçe, Arapça ve Farsça öğrenen gençler daha sonraki odalarda bu dillerde yazılmış eserleri okurlardı. Oda zâbitleri tahsil ve terbiye hizmetine çok özen gösterirlerdi. Zâbitlerin görevlerine dikkat edip et-

İç oğlanları
ağasını
tasvir eden
bir resim
(Deniz
Müzesi -
Beşiktaş /
İstanbul)

medikleri ise zaman zaman tebdilîki-yafetle dolaşan silâhdar ağa tarafından kontrol edilirdi. İç oğlanları beş vakit namazı koğuş imamının ardında cemaatle kılarlardı. Her perşembe akşamı yatsı namazından sonra odalarda din ve devlet için dua edilirdi.

İç oğlanları arasından XVI ve XVII. yüzyıllarda şair, edip, tarihçi, hattat ve mûsikîşinas gibi sanatkârlarla devlet adamları çıkmıştır. Bunların çoğu Enderun'daki sanat dalıyla meşhur olmuştur. Nakkaş Hasan Paşa, Hattat Hasan Paşa, Kavukçu Mustafa Paşa, Kemankuş Kara Mustafa Paşa bunlardan bazılarıdır. Tırnakçı Hasan Paşa, Sarıkçı Mustafa Paşa ve Baltacı Mehmed Paşa gibi bazı vezirler de Enderun'daki hizmetlerine göre şöhret bulmuştur. XIX. yüzyıl başlarından itibaren Enderun'un yerini modern kurumların alması ve uzun bir süreden beri devşirme sisteminin bozulması sebebiyle önemini kaybeden iç oğlanı istihdamı 1833'te resmen ortadan kalkmıştır (Lutfî, IV, 112).

BİBLİYOGRAFYA :

Selânikî, *Târih* (İpşirli), I, 161, 211-213, 303; II, 440-441, 518, 612; Koçi Bey, *Risâle* (Aksüt), s. 79, 80 vd.; Rycout, s. 25 vd.; Silâhdar, *Târih*, I, 648; Şem'dânîzâde, *Mürî't-tevârih* (Aktepe), II/ A, s. 61, 73; D'Ohsson, *Tableau général*, VII, 47 vd.; Hammer (Atâ Bey), X, 127 vd.; Hızır İlyas, *Vekâyi-i Letâif-i Enderûniyye*, İstanbul 1276, tür.yer.; Mustafa Nuri Paşa, *Netâiyicü'l-vukûât*, İstanbul 1327, I, 20; Lutfî, *Târih*, IV, 112; Ali Seydi Bey, *Teşrifât ve Teşkilâtımız* (haz. Niyazi A. Banoğlu), İstanbul, ts., s. 129-133, 205; *Türkiye Maarif Tarihi*, I, 11 vd.; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 300 vd.; a.m.f., *Merkez-Bahriye*, s. 210, 305; İsmail H. Baykal, *Enderun Mektebi Tarihi*, İstanbul 1953, tür.yer.; Ahmed Refik [Altınay], "Fatih Devrine Aid Vesikalar", *TOEM*, VIII-XI/ 49 (1335), s. 5; Pakalın, II, 28-29; Cl. Huart, "İç-Oğlanı", *JA*, V/2, s. 931.

AHMET ŞİMŞİRGİL

İÇEL

Osmanlı taşra teşkilâtında Anadolu'nun güneyinde yer alan sancak ve günümüzde merkezi Mersin olan il.

Antikçağ'da Taşlık Kilikya (Tracheia Cilicia) diye tanınan coğrafi bölgeye tekabül eden İçel sancağı, batıda Alanya burnundan doğuda Lamas suyunaya kadar (Alata çayının batısında) Toros dağları ile Akdeniz arasında uzanıyordu. Sancağın en önemli merkezleri Ermenek, Mut, Silifke ve Anamur şehirleriydi. Bu sınırlar günümüzdeki İçel ilinin de önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

Sancağın kapsadığı bölge, Türk fethinden sonra Karamanoğulları Beyliği'nin kurucusu Kerîmüddin Karaman Bey'in bölgede uzun süren idaresi sebebiyle önce Kamerüddin ili (İbn Bîbî, s. 696), daha sonraki dönemlerde diğer beylik topraklarıyla birlikte Karaman ili (Neşrî, II, 614) olarak anıldı. Osmanlı-Karaman mücadelesinden bahseden bazı Osmanlı vekâyi-nâmeleri ise bölgeyi Taş ve Taş-ili şeklinde kaydeder. Karamanoğulları hakkında ayrıntılı bilgi veren Şikârî, İçel sancağı topraklarını Taş-ili olarak gösterir (*Karaman Tarihi*, s. 53-54, 204-205). Aynı müellif Taş-ili'ni, Karamanoğulları'nın Selçuklu-Moğol askerlerine karşı yenilgisinden sonra kaçıp saklandıkları muhafazalı bir yer diye zikrederken sınırlarını da bugünkü Taşeli yaylasını içine alacak biçimde Anamur'a kadar getirir. Coğrafi yöre olarak İç İl veya günümüzdeki söylenişle İçel adına ilk defa XV. yüzyıl Osmanlı vekâyi-nâmelerinde rastlanmaktadır. Bu eserlerde Osmanlılar'a karşı yenilen Karamanoğulları'nın Akşehir, Beyşehir, Konya ve Lârende gibi şehirleri kaybettikten sonra kaçtıkları Orta Toroslar'ın güneyindeki ormanlık ve taşlık araziden bahsedilirken sık sık Taş ve Taş-ili ile birlikte İç İl ifadelerine de yer verilmektedir. Buradaki Taş İl, "dış ve taşra" anlamlarından çok coğrafyanın taşlık olduğunu ifade eder. Eserlerde Taş İl, Taş ve İç İl'in coğrafi ayrımları yapılmadığı gibi bunlara dair çelişkili bilgiler de verilmektedir. İç İl ve Taş İl hakkındaki çelişkili bilgiler ve coğrafi sınırlardaki belirsizlik XVI. yüzyıl vekâyi-nâmelerinde de devam etmektedir. Bu döneme ait eserlerde bölge Taş, Taş İl, Karataş ve nâdiren İç İl şeklinde gösterilmektedir. Taş İl daha geniş bir coğrafi alanı ifade ederken İç İl bazan Karataş içinde

Bir iç oğlanı tasviri (TSM, Resim Dairesi, Teşhir, nr. 301)